

УДК 321.01:355.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-17>

Юлія Кобець

ORCID: 0000-0001-9492-6119

Андрій Міщук

ORCID: 0000-0002-2585-7110

Мар'яна Міщук

ORCID: 0000-0002-2589-6582

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНОЮ КРИЗОЮ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються інституціональні аспекти управління політичною кризою. Політичні кризи зазвичай супроводжуються значними соціальними й економічними потрясіннями, які можуть загрожувати стабільності держави та її міжнародному статусу. В умовах зростання глобальної нестабільності й ускладнення політичних процесів ефективне управління кризами стає критичним завданням для забезпечення національної безпеки та довготривалого розвитку. Аналізуються основні інституціональні механізми, які застосовуються в різних країнах для подолання політичних криз. Особлива увага приділяється створенню та функціонуванню спеціалізованих інституцій, а також ролі міжнародних організацій у процесі стабілізації політичних систем. Порівняння підходів та ефективності різних моделей управління політичними кризами дає змогу виявити ключові чинники успішного подолання кризових ситуацій. У статті також пропонуються рекомендації щодо вдосконалення інституційної бази управління політичними кризами в умовах сучасних викликів. Вивчення світового досвіду управління кризами може стати основою для розробки ефективних стратегій кризового менеджменту, які можуть бути адаптовані до специфіки кожної конкретної держави.

Ключові слова: політична криза, інституціональні механізми, кризовий менеджмент, конституційні реформи, міжнародний досвід, національна безпека, стабілізація політичних систем.

Вступ. Управління політичними кризами було одним із найважливіших завдань для держав, оскільки політична нестабільність завжди має серйозні наслідки для суспільства, економіки та міжнародного іміджу країни. Політичні кризи часто стають випробуванням для державних інституцій, які повинні не лише зберегти стабільність, але й відновити довіру суспільства до влади. У сучасному світі, де глобалізація та взаємозалежність між країнами збільшують ризики політичних криз, інституціональні механізми їх подолання відіграють ключову роль. Інституційна структура держави визначає ефективність реакції на кризові явища.

Мета та завдання статті. Метою цієї статті є дослідження інституціональних аспектів управління політичною кризою. Стаття спрямована на виявлення ключових інституціональних механізмів, що сприяють ефективному подоланню політичних криз. Завданнями статті є: проаналізувати основні теоретичні підходи до понять «криза», «політична криза» управління політичними кризами; порівняти ефективність різних моделей управління політичними кризами та виявити ключові чинники успіху; дослідити роль міжнародних організацій і вплив глобального середовища на процеси стабілізації політичних систем; надати рекомендації щодо вдосконалення інституціональної бази управління політичними кризами з урахуванням специфіки сучасних викликів і глобалізаційних процесів.

Методи. Під час дослідження застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, порівняння. Так, зокрема, компаративістський метод використовували для дослідження

й порівняння різних моделей управління політичними кризами, що дало змогу виявити спільні та відмінні риси, а також оцінити ефективність інституціональних механізмів у різних контекстах. Методи аналізу та синтезу – для розробки рекомендацій щодо вдосконалення інституціональних механізмів управління політичними кризами на основі вивчених моделей і підходів. Системний підхід – для комплексного вивчення політичних криз як багатовимірних явищ, що впливають на різні сфери суспільного життя, з метою визначення взаємозв'язків між інституціональними механізмами й ефективністю управління кризами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «криза» походить від латинського слова *crisis*, яке має грецьке коріння. У різних контекстах це слово може означати «переломний момент», «вибір», «вирок», «розрізнення» або «міркування». У сучасній українській мові найбільш поширеним є розуміння «кризи» як «різкої зміни звичайного стану речей», «злам» або «загострення» [12, с. 594].

Криза розглядається як прояв специфічного стану суспільних структур, які зазнали негативного впливу цієї кризи [20, р. 489]. Це стан, коли суперечності між елементами системи та її структурою настільки загострюються, що перевищують рівень їх відносної самостійності. Унаслідок цього структура починає перешкоджати розвитку системи, що створює умови для її різкого переходу до нової якості через трансформацію структури.

Криза також розглядається як певна фаза розвитку протиріччя в суспільному житті, що характеризується загостренням суперечностей до рівня, коли вони перевищують межі їх відносної самостійності. Поняття «криза» було запозичене з медицини в політичну науку, де набуло драматичного забарвлення. Спочатку воно означало різкий перелом або важкий перехідний стан. Криза є природною фазою розвитку будь-якої системи і являє собою зону біфуркації. Хоча криза є моментом дезорганізації системи, вона також виступає чинником організації та самоорганізації.

Згідно з позицією української дослідниці Л. Нагорної, термін «криза» спочатку використовувався переважно в метафоричному значенні в науковій літературі. Лише наприкінці ХХ століття цей термін набув характеристик гносеологічного концепту в соціальних науках [13, с. 240–241].

У державі можуть проявлятися різні типи криз, кожен з яких має свої особливості та вплив на суспільство та державні інституції.

Поняття «соціальної кризи» може вживатися в широкому й вузькому значеннях. У широкому сенсі це будь-яка криза, пов'язана з розвитком суспільства. У вузькому сенсі «соціальна криза» використовується для визначення кризових явищ у конкретних сферах життя суспільства.

Економічна криза виникає, коли економічна система держави зазнає серйозних потрясінь, таких як різке зниження економічного зростання, високий рівень безробіття, інфляція або дефляція, фінансові кризи або банкрутства.

Психологічна криза характеризується станом непевності та страху в суспільстві, що веде до зниження рівня раціональності суспільної свідомості. Системна криза, зі свого боку, визначається як сукупність кризових явищ економічного, політичного, соціального та психологічного характеру.

Екологічна криза виникає через серйозні екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища, природні катастрофи або зміни клімату, які негативно впливають на життя людей і екосистеми.

Гуманітарна криза постає внаслідок серйозних гуманітарних проблем, таких як великі міграційні потоки, голод або епідемії, що потребують термінової допомоги та втручання.

Роль різних типів криз у забезпеченні національної безпеки є критично важливою, оскільки кожна із цих криз може вплинути на стабільність і функціонування держави. Особливо важливою в цьому контексті постає політична криза, оскільки саме вона може підірвати легітимність державної влади та знижувати ефективність уряду, що, зі свого боку, може призвести до нестабільності і навіть до збройних конфліктів.

Згідно з поглядами Аристотеля, політична криза часто пояснюється змінами в соціальній структурі суспільства. Коли бідні верстви населення, які мають потенціал для радикальних дій, починають переважати над іншими соціальними групами, це може призвести до кризи. Аристотель вважав, що основна причина політичної нестабільності, заколотів і змін у формі держави полягає в порушенні принципу справедливості. Олігархія посилює існуючу нерівність, тоді як неправова влада демосу (охлократія) зрівнює багатих і простих людей, що також сприяє нестабільності [14].

Особливий підхід до політичної кризи був представлений у працях Н. Макіавеллі, який одним із перших почав розглядати політику як автономну сферу діяльності. У його дослідженнях соціальні протиріччя й інтереси виступають як ключові чинники історичного та політичного розвитку. Таким чином, Макіавеллі вперше розглядає політичну кризу не лише як регресивне явище суспільного життя, але й як потенційну основу для позитивних новацій і змін [11].

У працях таких політичних мислителів, як Д. Медісон, Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо й інших, умови для безкризового розвитку суспільства розглядалися через удосконалення конституційних основ державного управління, створення системи представницьких органів, демонополізацію влади через поділ функцій і розширення демократичних процедур. Під час аналізу політичної кризи в контексті загальної конфліктології важливо звернути увагу на роботи таких вчених, як Г. Зіммель, Г. Гегель, А. Сміт, А. де Токвіль, які вперше проаналізували конфлікт як соціальне явище [3].

Політична криза завжди сприймається як порушення звичного перебігу політичних подій, відхилення від того, що нещодавно вважалося нормою та звичайним порядком. Вона супроводжується руйнуванням усталеного стилю політичного життя, коли стандартні практики ухвалення державних рішень порушуються через непередбачувані обставини, а непокоря владі стає поширеним явищем. Те, що раніше було зрозумілим і передбачуваним, втрачає свої чіткі контури і руйнується. На зміну існуючим порядкам приходять нові моделі політичної взаємодії, які не відповідають старим нормам і правилам.

У більшості наукових досліджень, присвячених проблемі криз, політичні кризи часто розглядаються як інструмент для розуміння або пояснення інших політичних явищ, що ускладнює їх аналіз. Проте із часом спостерігається певна переорієнтація у вивченні політичної кризи як окремого феномена, що відповідає зростаючому інтересу дослідників до проблем політичного розвитку.

В Енциклопедії сучасної України криза політична визначається як «етап у розвитку політичного об'єкта (держави, влади, конкретної політики, парламенту, режиму, політичної системи, уряду тощо), який характеризується порушенням рівноваги однієї чи кількох базових підсистем у процесі їхнього функціонування, що призводить до зміни сутності об'єкта, порушення регулярності політичної взаємодії» [8; 9].

Автори дослідження «Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання» виокремлюють два ключові поняття: політичну кризу та кризу політичного розвитку. Вони стверджують, що термін «політична криза» відображає певний етап у розвитку політичного об'єкта (такого як держава, влада, конкретна політика, парламент, режим, політична система або уряд), коли відбувається порушення рівноваги однієї чи кількох базових підсистем у процесі їх функціонування. Це порушення призводить до зміни сутності об'єкта та порушення регулярності політичної взаємодії. Натомість «криза політичного розвитку» зазвичай характерна для країн, які переходять до демократії. Вона має глибші й більш фундаментальні причини, пов'язані з попереднім політичним режимом і характером трансформаційних змін. Ці кризи зазвичай є значно тривалішими та складнішими, ніж звичайні політичні кризи [10].

Політична криза визначається як серйозна й загострена ситуація в політичній системі, що ставить під загрозу стабільність та ефективне функціонування держави. Такі кризи можуть виникати з різних причин, зокрема через конфлікти між політичними групами, недовіру громадян до владних структур або неефективність політичних інститутів.

Політична криза є специфічним станом розвитку й функціонування політичної системи суспільства, який характеризується нестабільністю та дисбалансом політичних інститутів, зниженням рівня управлінської ефективності у всіх сферах суспільного життя та зростанням соціально-політичної активності населення.

Політична криза може бути розглянута як етап політичного процесу, а також як результат політичного протистояння й розвитку соціально-політичного конфлікту. Проблематика політичних криз разом із вивченням їх причин та умов попередження завжди привертала увагу політичних мислителів від найдавніших часів. Хоча стародавні філософи не досліджували спеціально фактори розвитку політичних криз, ця тема була ключовою у їхньому розгляді форм і засобів правління [3].

Політична криза є специфічним станом розвитку політичної системи суспільства, що характеризується нестабільністю й дисбалансом політичних інститутів, зниженням рівня управлінської ефективності у всіх сферах суспільного життя та зростанням соціально-політичної активності населення.

На переконання М. Кармазіної, політична криза є кризою системи державного управління, що виникає внаслідок протиріч між політичними силами. Це призводить до ускладнення законодавчих процесів і ослаблення парламентського (представницького) контролю над виконавчою владою [5, с. 373].

Причини виникнення політичних криз можуть бути різноманітними і взаємопов'язаними. По-перше, однією з основних причин є конфлікти між різними політичними групами чи силами. Це може бути результатом боротьби за владу, ресурсами або ідеологічними розходженнями, що призводять до дестабілізації політичної системи. По-друге, нестабільність може виникнути через недовіру громадян до владних структур. Коли населення втрачає віру у легітимність чи ефективність уряду, це може призвести до масових протестів і соціальних заворушень. По-третє, неефективність політичних інститутів, таких як парламент, уряд чи судова система, може стати причиною політичної кризи. Якщо інститути не виконують свої функції або не справляються з викликами сучасності, це може призвести до зниження рівня управлінської ефективності й загострення соціальних проблем. Іншою важливою причиною може бути економічна нестабільність, яка часто супроводжується високим рівнем безробіття, інфляцією та соціальною нерівністю, що підриває політичну стабільність. Також важливими є зовнішні фактори, такі як міжнародний тиск або конфлікти, які можуть впливати на внутрішню політичну ситуацію. Нарешті, політична криза може бути результатом неефективного управління або політичних рішень, які не відповідають інтересам суспільства або суперечать його очікуванням. Усі ці фактори можуть взаємодіяти між собою, створюючи умови для виникнення й загострення політичних криз.

Науковці виділяють три основні підходи до аналізу причин політичних криз. Перший підхід пояснює політичні кризи погіршенням економічного стану. Зниження виробництва, зростання цін на основні товари й безробіття сприяють невдоволенню в суспільстві, яке часто проявляється у вигляді політичних протестів. Населення вимагає термінових заходів від уряду, але в умовах економічної нестабільності урядова реакція може бути неефективною, що призводить до подальшого наростання невдоволення, порушень у нормативному порядку та ризикування політичної системи. Другий підхід, відомий як елітологічний, акцентує увагу на ролі політичних еліт у підтримці державного управління й політичної стабільності. Політичні еліти, які займають ключові посади в системі державного управління, можуть приймати рішення, що негативно впливають на політичну систему, що, зі свого боку, може призвести до кризи. Третій підхід базується на теорії депривації та пояснює політичні кризи як результат суб'єктивного сприйняття людьми несправедливості. Якщо індивіди відчувають, що їхнє становище в суспільстві несправедливе і це пов'язане з діями влади, яка, на їхню думку, погіршує

їхній добробут і порушує їхні права, вони можуть бути готові оскаржити нормативний порядок, підтримуваний владою [2].

До політичних криз можуть призводити як внутрішні, так і зовнішні фактори. Внутрішні фактори – це дії учасників політичного процесу, такі як корупція, тінізація політики, нестабільність політичних еліт, а також бандитизм, революційні чи контрреволюційні виступи, конфлікти на етнічній або релігійній основі, економічні коливання та стихійні лиха. Зовнішні фактори можуть бути представлені військовими конфліктами, діяльністю спецслужб інших держав, економічними, інформаційними й іншими інтервенціями, що порушують державний суверенітет [10].

Наукові дослідження показують, що в умовах політичної кризи значно ускладнюється прогнозування поведінки суспільства. Пік кризи часто супроводжується розпадом суспільства на численні індивідуальні елементи й появою великої кількості нових дрібних формувань, таких як партійні, національно-етнічні, релігійні, станові та корпоративні групи. Водночас спостерігається відхід значної частини населення від активної участі в суспільному житті.

Політична криза, що стосується політичної системи, характеризується делегітимацією владних структур, відсутністю ефективної взаємодії між різними центрами влади, блокуванням одного центру іншим, формуванням альтернативних парламентських структур, зниженні ефективності соціально-політичного регулювання й контролю, а також ескалацією спонтанних форм політичного протесту, таких як мітинги, страйки та демонстрації.

За Ю. Мацієвським, політична криза виникає лише тоді, коли дії державної влади виявляються неефективними в подоланні політичної нестабільності. Враховуючи це визначення, можна виділити узагальнені ознаки політичної нестабільності, які є протилежністю стабільності. По-перше, спостерігається зростання актів політичного насильства в суспільстві. По-друге, уряди існують лише короткий проміжок часу. По-третє, відбувається припинення звичних способів взаємодії між політичними суб'єктами. По-четверте, відсутні легітимність панівної еліти й показники сталого розвитку суспільства в економічній, соціальній та інших сферах. І, по-п'яте, мають місце структурні зміни у функціонуванні державного апарату [12, с. 594].

Дослідники визначають кілька специфічних ознак кризових ситуацій. По-перше, криза зазвичай стосується складних системних утворень, а не простих об'єктів (наприклад, неможливо говорити про кризу мотора). По-друге, хоча система функціонує погано, вона не дезінтегрується повністю. По-третє, існує велика кількість причин цієї кризи або вони є невідомими, що ускладнює процес її подолання. Варто зауважити, що йдеться саме про політичну кризу як надзвичайну ситуацію, а не про кризу як процес занепаду чи вияв слабких сторін державної влади або політичної системи загалом [19].

Характерними ознаками політичної кризи є кілька важливих аспектів. По-перше, це порушення конституційного порядку, що може проявлятися в нехтуванні правами людини та громадянськими свободами, несправедливих виборах і корупції в політичних структурах. По-друге, політична криза часто виявляється в загостренні політичних конфліктів, що веде до збільшення числа суперечок між різними політичними групами, партіями чи ідеологіями. По-третє, критично важливим аспектом є падіння довіри до влади, що проявляється в зростанні недовіри до владних структур і втраті легітимності політичних інститутів в очах громадян. По-четверте, політична криза може призвести до загострення соціальних проблем, таких як безробіття, бідність і наростання соціальної напруги. По-п'яте, у ряді країн політична криза може мати національні або етнічні виміри, що викликає конфлікти між різними етнічними або національними групами.

Л. Кочубей внутрішньополітичні кризи класифікує за ступенем їхньої глибини та загрозою для суспільної стабільності. По-перше, урядова криза виникає, коли уряд втрачає авторитет

у суспільстві, серед державних органів та парламенті. Така криза може початися через те, що частина міністрів припиняє виконання узгодженої і затвердженої парламентом програми. По-друге, парламентська криза характеризується паралічем парламенту, який втрачає здатність ефективно функціонувати [7].

У відомому дослідженні Л. Біндер та його колеги визначили кілька типів криз політичного розвитку, серед яких виділяються кризи ідентичності, легітимності, участі, розподілу і проникнення [16].

Дослідники процесів модернізації виділяють п'ять типів політичних криз, що виникають на шляху модернізації: криза ідентичності, криза легітимності, криза політичної участі, криза проникнення та криза розподілу.

Крім того, дослідники виділяють і інші типи криз. Урядова криза проявляється у втраті владою контролю над ситуацією та зазвичай вирішується шляхом кадрових змін в уряді або його повною відставкою. Парламентська криза виникає, коли змінюється співвідношення сил у законодавчому органі, що ускладнює прийняття необхідних рішень або призводить до рішень, які не відповідають волі більшості громадян. Цю кризу зазвичай долають шляхом розпуску парламенту і проведення нових виборів. Конституційна криза полягає у фактичному припиненні дії Основного закону країни через втрату його легітимності. Подолання такої кризи зазвичай передбачає оновлення чинної Конституції або прийняття нової. Зовнішньополітична, або міжнародна криза, виникає через розлад у відносинах між державами, що супроводжується загостренням протиріч і загрозою переростання цих конфліктів у відкритий конфлікт. Якщо таку кризу не вдається вирішити шляхом переговорів і взаємних поступок, вона може призвести до війни. Соціально-політична або загальнонаціональна криза є однією з найбільш небезпечних для влади. Це критичний момент у розвитку соціально-політичного процесу, який може, але не завжди, призвести до зміни владної еліти або домінуючої соціальної групи. Вихід із такої кризи може передбачати зміни в особовому складі правлячої групи та коригування політичного курсу. Якщо ж сторони конфлікту не зможуть знайти компроміс, така криза може призвести до революційних подій або навіть національної катастрофи, загрожуючи розпадом держави як політичної цілісності.

Політична криза, яка з кожним роком поглиблюється через суперечливі погляди різних політичних сил на ключові державні процеси, є однією з основних загроз для національної безпеки держави. Це ставить під сумнів ефективність системи національної безпеки, що може призвести до зростання ризиків і небезпек, а також зниження рівня захисту [1, с. 303].

Важливо зазначити, що характеристики соціальних явищ, які можуть загрожувати соціальної системі, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Це пов'язано з можливістю надмірної оцінки безпеки політичної системи через особисті уявлення про небезпеку.

Кризові ситуації в політико-соціальних системах несуть певний потенціал небезпеки для індивідів, суспільства й державних інститутів. Тому важливо досліджувати їх зміст, форми, причини й динаміку як передумови для ефективного управління в таких ситуаціях, особливо коли вони ведуть до введення надзвичайного або воєнного стану. Для цього потрібно ретельно аналізувати взаємозв'язок між політичними кризами, кризовими й надзвичайними ситуаціями, а також обґрунтування для введення надзвичайного та воєнного стану.

У межах теорії систем одне з ключових положень полягає в тому, що будь-яка система прагне до стабільності й намагається уникати хаосу. Застосування цього принципу до сфери національної безпеки, зокрема до доктринальних описів, що містяться в Законі України «Про національну безпеку України» [4] та Стратегії національної безпеки 2020 р. [15], має допомогти суб'єктам, які забезпечують національну безпеку, усвідомити, що «унікальність хаосу» визначає захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

Автори Закону України «Про національну безпеку України» (2018 р.) акцентували увагу не лише на позитивному, державотворчому аспекті «кризи», але й на сучасних загрозах національній безпеці. Закон вказує на те, що, хоча кризова ситуація може мати державотворчий потенціал, вона також приносить численні загрози для національної безпеки й охоронюваних національних інтересів у різних суспільних сферах [4]. Це підкреслює необхідність термінового створення ефективної національної безпекової системи (сектору безпеки й оборони) у короткостроковій перспективі, що потребує ретельного планування та розподілу функцій забезпечення безпеки і правопорядку між окремими підсистемами сектору безпеки й оборони. При цьому важливо враховувати, що «хаотичність» у сфері національної безпеки слід розглядати як «загрози національній безпеці України» [6]. Це стосується явищ, тенденцій і факторів, що перешкоджають або ускладнюють реалізацію національних інтересів і збереження національних цінностей України.

У цьому контексті важливим є чітке розуміння структурних компонентів політичної кризи та шляхів управління кризовими явищами. Політична криза має власну структуру, яка визначає її появу, розвиток, послідовність подій і дій у політичному просторі. Ця структура включає різні елементи, їх взаємозв'язки та підпорядкованість, що впливають на особливості й динаміку кризи. Основними компонентами структури політичної кризи є суб'єкти політичного процесу та їхні взаємини.

Суб'єкти політичної кризи охоплюють усіх учасників політичного життя, які активно беруть участь у ньому. Вони є носіями політичних відносин і відіграють ключову роль у вирішенні політичних протиріч і змін у політичній системі. Залежно від їхньої ролі та впливу на політичний процес суб'єкти політичної кризи поділяються на соціальні й інституційні. Серед них особливо важливими є ті, хто має політичну владу і здатен використовувати та розподіляти її ресурси. Головним серед таких суб'єктів є держава, яка повинна представляти й реалізовувати інтереси всього суспільства, забезпечувати стабільне функціонування та розвиток політичної системи.

Взаємозв'язки та переплетення інтересів суб'єктів політичної кризи формують їхні політичні взаємини, які можуть бути антагоністичними (непримиренними), союзницькими, партнерськими або різними за змістом і динамікою.

Важливим методологічним аспектом дослідження сутності політичних криз є аналіз технологій їх урегулювання.

Управління кризою часто є складною та тривалою операцією, що залучає безліч організацій як публічного, так і приватного сектору. Засоби масової інформації постійно аналізують та оцінюють дії лідерів і їхнє керівництво. У цьому контексті політичні діячі повинні активно комунікувати із зацікавленими сторонами, виявляти помилки, нести відповідальність за свої дії та ініціювати вдосконалення процесів, щоб відновити відчуття нормальності [18].

А. Бойн і П. Гарт визначають дві основні стратегії управління кризами:

1. Консервативні стратегії кризового менеджменту орієнтовані на відновлення порушеного «порядку» шляхом кількісних змін у функціонуванні політичного утворення.

2. Реформістські стратегії кризового менеджменту фокусуються на оновленні та зміні структури і зразків функціонування інституцій [18].

Вибір між консервативними і реформістськими стратегіями кризового менеджменту залежить від специфіки ситуації, рівня підтримки різними суспільно-політичними акторами, а також від «зважування» ризиків, пов'язаних із застосуванням цих антикризових технологій. А. Бойн і П. Гарт також підкреслюють важливість тактик, які слід використовувати безпосередньо після настання складних кризових ситуацій. Зокрема, це передбачає: використання «захисної» риторики керівництва інституції для виправдання її дій і попередньої діяльності; публічне та «драматичне» оголошення реформ або наголошення на вже усунутих факторах,

які порушили звичайний спосіб життя суспільства й роботу організації; підкреслення того, що події, які спричинили кризу, є надзвичайно тяжкими, неочікуваними та неповторними в майбутньому; і визначення осіб або організацій, відповідальних за політичну кризу [17].

Існує кілька моделей інституціонального управління політичними кризами, кожна з яких має свої особливості й підходи до вирішення кризових ситуацій:

1. Модель централізованого управління – основні рішення щодо управління кризою приймаються центральними органами влади. Кризи контролюються через централізовані інституції, які мають широкі повноваження та ресурси (КНР).

2. Модель децентралізованого управління – управління кризою розподілене між місцевими та регіональними органами влади. Місцеві інституції мають автономію в прийнятті рішень і реалізації заходів, що дає змогу більш оперативно реагувати на специфічні потреби регіонів (Швейцарія).

3. Модель кризового штабу – у рамках цієї моделі створюється спеціалізований кризовий штаб або координаційний центр, який концентрує всі ресурси та повноваження для управління кризою. Штаб координує дії різних державних і недержавних структур (Федеральне агентство з управління надзвичайними ситуаціями у США, яке відповідає за координацію дій у випадках природних катастроф та інших криз).

4. Модель адаптивного управління, яка акцентує увагу на здатності інституцій до адаптації та гнучкості в управлінні кризами. Вона передбачає постійний моніторинг ситуації, оцінку ризиків і коригування заходів у відповідь на нові виклики (Японія).

5. Модель прозорого управління – ця модель підкреслює важливість прозорості в управлінні кризами й участі громадськості в процесах прийняття рішень (Естонія).

Для вдосконалення інституціональної бази управління політичними кризами варто здійснити такі заходи:

1) створення і підтримка інституцій, здатних швидко адаптуватися до змінюваних умов кризових ситуацій;

2) налагодження ефективної комунікації та координації між різними державними органами, що беруть участь в управлінні кризами;

3) адаптація та вдосконалення правових норм для ефективного управління політичними кризами;

4) забезпечення прозорості в процесах управління кризами та підвищення рівня підзвітності державних органів;

5) розвиток кризового менеджменту на місцевому рівні;

6) інвестування в навчання й підготовку кадрів для роботи в умовах кризових ситуацій.

Це передбачає проведення тренінгів і навчальних програм для державних службовців та інших осіб, залучених до управління кризами.

Висновки. Отже, політична криза є перехідним станом у політичному процесі суспільства, коли наявні політичні відносини стають дестабілізованими через загострення протиріч. Цей феномен проявляється в різкому збільшенні конфліктів між соціальними інститутами, організаціями, групами й окремими особами у сфері політики, особливо щодо завоювання, розподілу, перерозподілу, утримання та використання політичної влади. Політична криза впливає на зміну політичної системи, структур та інститутів влади й гегемонії в суспільстві. Дослідження інституціональних аспектів управління політичною кризою показує, що ефективність реагування на політичні кризи значною мірою залежить від здатності державних інститутів адаптуватися до динамічних і складних умов кризових ситуацій. Порівняльний аналіз моделей управління політичними кризами дає змогу виявити спільні принципи успішного кризового менеджменту, такі як гнучкість інституцій, швидкість реагування, координація між органами влади та міжнародна співпраця. Однак важливо враховувати, що кожна країна має свої

специфічні особливості, які потребують індивідуального підходу. Загалом ефективне управління політичними кризами є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу й постійного вдосконалення. Успіх у подоланні кризових ситуацій можливий лише за умови інтеграції досвіду, отриманого з міжнародної практики, з урахуванням специфіки кожної конкретної держави. Це дасть змогу не лише зберегти стабільність, але й забезпечити стійкий розвиток у періоди політичних потрясінь.

Література:

1. Вонсович О. С. Вплив Політичної кризи в Україні на функціонування системи забезпечення національної безпеки. *Гілея*. 2018. № 128. С. 303–305.
2. Гаврилюк К. Політична криза в сучасній Україні: причини виникнення та фактори розвитку URL: https://www.researchgate.net/publication/332084391_POLITICNA_KRIZA_V_SUCASNIJ_UKRAINI_PRICINI_VINIKNENNA_TA_FAKTORI_ROZVITKU
3. Забеліна І. Поняття та сутність політичних криз: історико-бібліографічний аналіз. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2ca619b-e762-4025-9888-f5fc09224ea1/content>
4. Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Кармазіна М. Криза політична. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 373.
6. Комісаров О. Г. Концептуальні підходи до використання категорії „кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 104–111.
7. Кочубей Л. Класифікація політичних криз та їх основні ознаки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2018_3_3
8. Криза. *Енциклопедія сучасної України* URL : <https://esu.com.ua/article-961>
9. Криза політична. *Енциклопедія сучасної України* Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-964>
10. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Kryzy-politychnoho-rozvytku_monohrafiia-.pdf
11. Макіавеллі Н. Державець. Київ, 2021. 88 с.
12. Мацієвський Ю. Політична криза: теоретичний аналіз. *Наукові записки. Серія «Політичні науки»*. «Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004–2007 рр.». Острого: Вид-во Національного університету «Острозька Академія». 2008. Вип. 3. С. 146–161.
13. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Панасівна Нагорна ; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
14. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с. URL: [li topys.org.ua/istpolit/ipd.htm](http://li.topys.org.ua/istpolit/ipd.htm)
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України №5 6/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
16. Binder L., Colcman J., Pye L. and other. Crises and Sequences in Political Development : monograph / ed. by L. Binder. Princeton: Princeton University Press, 1971. 326 p.
17. Boin A. Institutional crises and reforms in policy sectors [Електронний ресурс]. URL: <http://books.google.com.ua/books?id> – Назва з титул. екрана. С. 21–27.
18. Boin A, 't Hart P., Stern E., Sundelius B. The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure. URL: https://assets.cambridge.org/97805218/45373/excerpt/9780521845373_excerpt.pdf Brecher M. A Study of Crisis URL: <http://books.google.com.ua/books?id>

19.Crisis. URL: en.wikipediaorg/wiki/crisis#definition

20.Dobry M. Crisis. International Encyclopedia of Political Science. Vol. 1 / ed. B. Badie. London : SAGE Publications, 2011. 489 p.

References:

1. Vonsovykh, O.S. (2018). Vplyv Politychnoi kryzy v Ukraini na funktsionuvannia systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Influence of the Political Crisis in Ukraine on the Functioning of the National Security System]. *Hileia*, 128, 303–305.

2. Havryliuk, K. Politychna kryza v suchasni Ukraini: prychny vynyknennia ta faktory rozvytku [Political Crisis in Contemporary Ukraine: Causes of Emergence and Development Factors]. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/332084391_POLITICNA_KRIZA_V_SUCASNIJ_UKRAINI_PRICINI_VINIKNENNA_TA_FAKTORI_ROZVITKU

3. Zabelina, I. Ponyattia ta sutnist politychnykh kryz: istoriko-bibliohrafichniy analiz [The Concept and Essence of Political Crises: Historical and Bibliographic Analysis]. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2ca619b-e762-4025-9888-f5fc09224ea1/content>

4. Zakon Ukrainy “Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy” (2018). [Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

5. Karmazina, M. (2011). Kryza politychna. Politychna entsyklopediia. [Political Crisis] Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. Kyiv: Parlamentke vydavnytstvo. P. 373.

6. Komisarov, O.H. (2017). Kontseptualni pidkhody do vykorystannia katehoriï “kryzovi sytuatsii, shcho zahrozhuïut natsionalnii bezpetsi Ukrainy”. [Conceptual Approaches to the Use of the Category “Crisis Situations Threatening National Security of Ukraine”]. *Naukovy visnyk Dnipropetrovskogo derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3. P. 104–111.

7. Kochubey, L. Klasifikatsiia politychnykh kryz ta yikh osnovni oznaky [Classification of Political Crises and Their Main Characteristics]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2018_3_3

8. Kryza [Crisis]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-96>

9. Kryza politychna (2014). [Political Crisis]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / Redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSH. Kyiv : Instytut entsyklopedichnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-964>

10. Zelenko, H.I. (Ed.) (2022). Kryzy politychnoho rozvytku v Ukraini: prychny, zmist i sposoby niveliuvannia: monohrafiia [Political Development Crises in Ukraine: Causes, Content, and Ways of Neutralization]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 352 p. Retrieved from https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Kryzy-politychnoho-rozvytku_monohrafiia-.pdf

11.Makiavelli, N. (2021). Derzhavets [The Prince]. Kyiv, 88 p.

12.Matsiievskiy, Yu. (2008). Politychna kryza: teoretychniy analiz [Political Crisis: Theoretical Analysis]. *Naukovi zapysky. Seriia “Politychni nauky”*. “Demokratychniy tranzyt v Ukraini: pidsumky elektSIONalnoho tsiklu 2004–2007 rr.”. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu “Ostrohka Akademiia”. Issue 3. P. 146–161.

13.Nahorna, L.P. (2008). Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst [Regional Identity: Ukrainian Context]. Natsionalna Akademiia Nauk Ukrainy, Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 405 p.

14.Sebain Dzhorz, H., & Torsoon Tomas, L. (1997), Istoriia politychnoi dumky[he History of Political Thought], Per. z anhl. Kyiv: Osnovy. 838 p. Retrieved from <http://topys.org.ua/istpolit/ipd.htm>

15.Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 hrudnia 2021 roku “Pro Stratehiiu zabezpechennia derzhavnoi bezpeky”: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 56/2022 [Presidential Decree of Ukraine No. 56/2022 on the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 30, 2021 “On the Strategy for State Security Provision”]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

16.Binder, L., Colcman, J., Pye, L., et al. (1971). Crises and Sequences in Political Development. Monograph edited by L. Binder. Princeton: Princeton University Press. 326 p.

17. Boin, A. (n.d.). *Institutional Crises and Reforms in Policy Sectors Retrieved from <http://books.google.com.ua/books?id> – Title from screen display, pp. 21–27.

18. Boin, A., 't Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B. (n.d.). *The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure*. Retrieved from https://assets.cambridge.org/97805218/45373/excerpt/9780521845373_excerpt.pdf

19. Crisis. (n.d.). Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/crisis#definition>

20. Dobry, M. (2011). Crisis. In B. Badie (Ed.), *International Encyclopedia of Political Science* (Vol. 1). London: SAGE Publications. 489 p.

Yuliia Kobets, Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk. Institutional aspects of political crisis management as a component of national security assurance

The article explores the institutional aspects of political crisis management in the context of modern global challenges. Political crises are complex phenomena that arise at various stages of a state's development and are accompanied by significant social, economic, and even cultural upheavals. These crises can not only undermine the stability of the internal political system but also threaten the international status and security of the state, making their resolution one of the most critical tasks of modern crisis management.

The article focuses on the key institutional mechanisms employed to manage political crises in different countries worldwide. The research covers a wide range of approaches, including constitutional reforms, the formation of specialized crisis bodies, the involvement of international organizations, and the adaptation of legal norms to crisis conditions. Special attention is given to the analysis of the role of specialized institutions in stabilizing political systems, as their activities aim to minimize the negative impacts of crises and prevent their escalation.

The analysis of global experience shows that the effectiveness of institutional mechanisms largely depends on the state's ability to adapt to changing conditions and the specific characteristics of each political crisis. Comparing different models of crisis management allows the identification of key success factors, such as institutional flexibility, the speed of response to threats, public involvement in the decision-making process, and international cooperation.

The article also offers specific recommendations for improving the institutional framework for managing political crises, particularly in the context of enhancing the effectiveness of crisis management in the face of contemporary challenges. Studying global experience enables the development of more effective crisis management strategies that can be adapted to the needs and characteristics of individual states.

Key words: *political crisis, institutional mechanisms, crisis management, constitutional reforms, specialized institutions, international organizations, national security, stabilization of political systems.*

Відомості про авторів:

Юлія Кобець – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Андрій Міщук – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мар'яна Міщук – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.